

CONSTRUCT MEANING OF ADVERSITY, A RESOURCE TO SUPPORT RESILIENCE OF YOUTH IN ORPHANAGES

Ovidiu Bunea

PhD Student, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: This article aims to analyze the role of meaning that young people from orphanages give to adversity and to their special situation in support resilience. The concept of meaning is rather claimed by philosophy, but we consider that analyzing and overcoming the trauma is incomplete without this perspective. Understanding resilience is a very difficult task (Kumpfer, 1999; Luthar et al., 2007) because, among other reasons, it lies at the intersection of the individual characteristics and social resources. On the individual-social continuum are found several theoretical models of resilience that emphasize on to one of extreme and addressing different constellation of protective factors that can change the trajectory of a life in a favorable direction. Analyzing the theoretical models, we focus on the importance of meaning conferral in the resilience construction, how, in relatively same condition – adversity, resources – the outputs of resilience may vary on the meaning given to trauma (Cyrulnik, 2005) and to environment of the individual.

Theoretical conclusions are confronted with information from young people from three orphanages in Iasi, where we organized this year four focus groups (three with teenagers, and one with specialists). The analysis of responses revealed that the meaning given to trauma differs significantly between groups of young people; the attitude of the beneficiaries to what is happening with them, but also about their past and future, is variable depending on the type of orphanage and, more specifically, time spent in care system. Specifically, how a young man lived more in the protection system, the more he is negatively affected regarding respect and self-confidence, optimism and hope. Hence, the research hypothesis is that as long as the conferring of meaning process is constructed, influenced by environment, it can be created mechanisms to reverse the direction from violence and despair to resilience.

Keywords: resilience, adversity, trauma, meaning, orphanages

Modele ale rezilienței

Sensul ca resursă care poate fi valorificată în procesul rezilienței a fost puțin cercetat de specialiștii din domeniul sociologiei. Această neglijare considerăm că se datorează insistenței de a considera rezilienței ca având origini și susținere socială din grija exagerată de delimitare de abordarea psihologică care îi are centrul de greutate în caracteristicile individului.

Există multe dezbateri asupra definițiilor și modului în care reziliența poate fi operaționalizată, însă din literatura de specialitate pot fi determinate câteva direcții operaționale. Una din definițiile cele mai concise – rezultate bune în ciuda existenței unor amenințări serioase la adaptare sau la dezvoltare (Masten, 2001) – dezvăluie cele două componente necesare ale conceptului, în absența cărora nu se poate vorbi de reziliență: starea de adversitate (risc) și rezultatele bune obținute de individ. Se afirmă chiar că reziliența însăși este un construct teoretic care se poate exprima doar prin raportul dintre risc și rezultate (Luthar, 2006). Concret, reziliența exprimă situația unui individ confruntat cu o situație dificilă – în cazul copiilor poate fi vorba de decesul, divorțul, boala psihică a părinților, abandon, neglijare, abuz, sărăcie cronică, afecțiuni etc. – care continuă, după anumite criterii, să se dezvolte sau cel puțin să nu fie afectat, așa cum în mod firesc ne-am fi așteptat dată fiind situația în care se află.

Unul din modelele explicative ale rezilienței este cel care presupune intervenția factorilor protectivi între risc și rezultate – elemente care minimizează impactul riscului (Fraser & Terzian, 2005) – clasificați în factori individuali, familiali și sociali (Garmezy, 1985). Un anumit fel de a fi al individului – înzestrat cu înțelepciune (insight), independență, capacitate de relaționare, inițiativă, creativitate, umor, moralitate (Wolin, 2003) – sau/și care dispune de o familie apropiată și caldă, de părinți cu venituri capabilă să-l susțină, de prieteni buni, de o vecinătate lipsită de violență, o școală bună cu profesori bine pregătiți și devotați și/sau de o comunitate care dispune de locuri de muncă pentru adulți și tineri, există servicii sociale de calitate și legături strânse între tineri și mentorii lor mai în vârstă, iar societatea promovează politici protective față de copil (Wright, Masten, & Narayan, 2013). Abordarea a stat la originea a numeroase cercetări și planuri de intervenție prin care s-au determinat variabilele și măsura în

care anumite riscuri pot fi contracarate prin acțiunea unor factori de protecție specifici. Modelul nu lasă nici un loc componente de interpretare, de evaluare și de semnificare de către individ, văzut în centrul unui mecanism cvasimecanic care, atunci când rezultatul este pozitiv, este catalogat drept „reziliență”.

O orientare teoretică ce vede reziliența ca abundență de resurse care se constituie în oportunități de dezvoltare și de creștere, este cea ecologică (Ungar, 2011). Aceasta are meritul de a introduce în analiză o componentă a semnificării. Ecologiștii renunță cvasicomplet la accentul pus asupra calităților personale în susținerea rezilienței, concentrându-se asupra interacțiunii dintre individ și mediu, acesta din urmă având rolul de structură de susținere a celui dintâi. Cu toate că accentuează asupra a ceea ce se întâmplă în exteriorul persoanei, în mediile în care el trăiește și care-i pun la dispoziție resurse și oportunități de dezvoltare, rolul copilului nu este unul pasiv. Pentru Ungar, reziliența apare acolo unde există un potențial de expunere la adversitate și este atât capacitatea indivizilor de a naviga către resursele psihologice, sociale, culturale și fizice care le construiesc și le susțin bunăstarea, dar și capacitatea individuală și colectivă de a negocia pentru ca aceste resurse să fie furnizate și experimentate în moduri culturale semnificative (Ungar, 2011, p.17). Reziliența este produsul unui dublu proces, de la individ către societate (orientarea lui către resurse) și de la societate către individ (modul în care aceasta pune la dispoziție resursele respective). Dacă cele două componente nu sunt concordante individul eșuează – el poate aluneca spre delincvență de exemplu. În relația P(erson) – E(cology) este introdusă variabila semnificație (*meaning*) care acționează la ambele niveluri. La cel al individului componenta de sens este exprimată prin valorile și credințele dobândite prin socializare și care-l influențează în selectarea experiențelor care țin de facilitarea dezvoltării sau a celor care se constituie în barieră a creșterii; la nivel social-ecologic, grupurile (familii, școli, comunități și guverne) acționează și investesc în resurse stabilind politici modelând oportunități de dezvoltare.

Componenta de sens este importantă pentru că însuși înțelesul „rezilienței” într-o anumită cultură, modul în care noi înșine ne definim ca vulnerabili sau nu, este rezultatul unei construcții sociale obținute prin negociere. Definirea socială a rezilienței mai implică și faptul că în societate anumite grupuri care dețin o putere superioară tind să-și impună propria definiție, în dauna minoritarilor. Copii sunt cu atât mai influențabili, ei fiind orientați – la niveluri care merg până la

palierul neurologic – de cultura adulților care-i pot orienta iremediabil într-o direcție care poate să încurajeze sau, dimpotrivă, să compromită posibilitatea rezilienței.

În sfârșit, pe un continuum al teoriilor referitoare la reziliență în funcție de importanța dată capacității de conferire de sens la extrema pozitivă s-ar afla modelul CASITA (Vanistendael & Lecomte, 2000), ilustrat în *Figura 1*. Aici, un întreg etaj al construcției este dedicat capacității de conferire de sens, semnificație și construcție, palier care, în opinia autorilor l-ar susține pe cel al celorlalte calități individuale.

În opinia noastră, modelul rezilienței trebuie să rămână unul social: oricâte calități ar avea un individ, cu atât mai mult un copil care are nevoie de îndrumare și ale cărui convingeri nu sunt formate, acestea trebuie descoperite, orientate, dezvoltate social. O direcție de formare a acestor resurse ar fi cea a dezvoltării capacității individului de a da sens la ceea ce i se întâmplă, mai ales în situații de adversitate astfel încât să poată folosi în avantajul său întreaga experiență prin care trece.

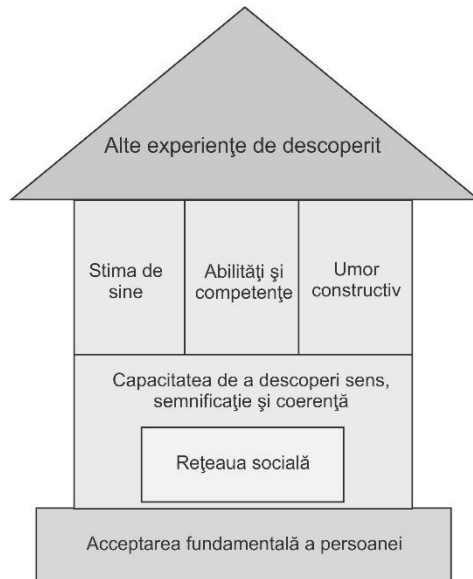

Figura 1: Modelul CASITA

Sursa: Vanistendael & Lecomte (2000)

Sensul ca resursă a susținerii rezilienței

Conferirii de sens nu i s-a acordat o importanță deosebită în cercetările asupra rezilienței, în schimb a fost intens cercetată în contextul copingului (Park, 2010; Updegraff & Taylor, 2000), a modului în care individul face față unor traume (boală, doliu) care apar pe neașteptate. Granița dintre reziliență și coping este destul de vagă; una dintre încercările de delimitare dintre cele două concepte afirmă că depășirea cu succes a evenimentului traumatic (copingul) este doar unul din rezultatele procesului de reziliență (Stevenson & Zimmerman, 2005).

Găsirea și urmarea unui sens în viață este corelată cu adaptarea și cu starea de bine a individului (Frankl, 2009). Corespunzător, „instalarea suferinței poate fi însoțită de pierderea sensului. Suferința sau o confruntare traumatică zguduie din temelii această lume comprehensibilă, aducând persoana într-o stare în care nimic nu mai are sens” (Baumeister, 2011, p.305). Atunci când se confruntă cu un eveniment negativ semnificativ, lumile la care are acces individul – cea interioară și cea exterioară sunt afectate. Dacă până în momentul impactului a trăit în echilibru, exprimat prin împăcare cu sine și cu realitatea exterioară, criza pune la îndoială sensul vieții sale iar readaptarea, recuperarea, revenirea presupun un nou sens dat evenimentelor. Într-un anumit fel, (re)descoperirea sensului, mai ales cel care se referă la evenimentul traumatic suferit, echivalează cu începutul depășirii sale (Cyrułnik, 2005, p.182).

Conceptul de sens al vieții a fost mai mult apanajul filosofilor, care au intuit importanța pe care o are asupra individului convingerea că viața are o anumită direcție și o semnificație, fie și numai pentru cel care o trăiește. Pot exista mai multe definiții ale sensului, cel mai general fiind acela de *înțeles dat lucrurilor*, așa cum vorbim de sensul unei cărți, al unui film etc. (Baumeister, 2011). Ce au în comun aceste produse culturale este faptul că ele sunt alcătuite din componente, sensul întregului fiind diferit de cel al părților: un cuvânt poate avea înțelesuri multiple, dar fiecare literă care-l compune nu are înțeles de sine stătător. O altă caracteristică a sensului în această accepțiune este aceea că sensul nu este unic, universal, unul pentru toată lumea. Sensul unei vieți sau al unui eveniment poate diferi – ca și în cazul produselor culturale – în funcție caracteristicile celui care trăiește evenimentele, de momentul vieții în care judecă, de poziția față de eveniment a celor care analizează. Dar, cu toate că sensul poate diferi, el nu este cu totul subiectiv, el fiind mai curând o construcție socială, fie și prin faptul (Baumeister, 2011) că individul mai curând alege decât inventează sensuri, dintr-o paletă de opțiuni culturale aflate

la dispoziție. Pe de altă parte, cărămidile constitutive ale sensului sunt limbajul, valorile și relațiile interpersonale, realități aflate în exterior și nu în mintea individului. În sfârșit, sensul are semnificație (sens) doar în măsura în care el este împărtășit social, dacă la el mai aderă și alții. Revenind la exemplul cu sensul propoziției ori al filmului, acestora li se pot da sensuri multiple, dar niciunul într-atât de personal încât să fie înțeles *doar* de un singur interpret. Ținând seama de aceste caracteristici, putem aprecia că sensul este un construct, în sensul că are un caracter de artificialitate fiind un produs uman însă, odată preluat de individ, i se impune acestuia cu forța unei realități fizice orientându-i alegerile, evaluările, comportamentele.

Sensul ca *percepere a semnificației* (Park & Folkman, 1997) funcționează în situații normale, însă în confruntarea cu traume, crize, adversități înțelesul existenței este pus la îndoială iar mecanismele de căutare a sensului se referă la nevoia individului de a înțelege de ce un eveniment negativ a avut loc și ce impact a avut asupra sinelui (Taylor, 1983). În astfel de situații dificile, adaptarea se face prin trei mecanisme de adaptare cognitivă:

- Sensul care se exprimă prin găsirea unei explicații cauzale a experienței și prin reconfigurarea sensului în urma confruntării cu adversitatea;
- Redobândirea controlului asupra evenimentelor amenințătoare în particular, și asupra vieții în general prin convingerea că cineva are control asupra evenimentelor prin propriul comportament;
- Dezvoltarea sinelui prin constatarea unor beneficii personale, a unor avantaje care decurg din experiența traumatică prin compararea sinelui cu alții, aflați într-o situație mai proastă.

Aceste procese adaptative nu au loc în urma unei analize obiective a realității; orice episod stresant ori traumatic implică acțiunea unor *iluzii pozitive* (Taylor & Armor, 1996; Taylor, 1983)

- credințe care nu au la bază date factuale sau care presupun analiza situației și a faptelor într-un mod particular – care se referă la tendința indivizilor de a se percepe într-un mod mai pozitiv decât o făceau altădată, să exagereze capacitatea lor de autocontrol și să aibă așteptări prea optimiste de la viitor, ținând seama de situația concretă. În favoarea promovării iluziilor pozitive, autorii citează studii care au constatat o stare mai bună (o încetinire a dezvoltării bolii) a pacienților suferinzi ce au convingeri optimiste privitoare la starea și capacitatea de a o putea controla, comparativ cu situația pacienților pesimiști.

Pentru alți cercetători (Park & Folkman, 1997), căutarea sensului constă în mecanisme și strategii mai complexe ce au ca scop punerea în acord a *sensului global* (credințele de durată, cel mai abstract și general nivel al sensului: ținuturile fundamentale, credințele și așteptările față de viață) cu *sensul situațional* (derivarea sensului global pentru o situație particulară). Congruența dintre cele două niveluri ale sensului, ce echivalează cu găsirea sensului și cu adaptarea individului, se poate face prin:

- rezolvarea problemei;
- în cazul în care problema este insolubilă, se schimbă sensul dat problemei prin
- schimbarea evaluării situației și păstrarea sensului global;
- schimbarea sensului global în vederea asimilării evenimentului.

În situația în care problema este de nerezolvat (moartea unui apropiat, o boală incurabilă) reevaluarea situației astfel încât ea să se încadreze în cadrul oferit de sensul global este opțiunea cea mai facilă dată fiind stabilitate convingerilor ultime. Park & Folkman pornesc de la *Teoria atribuirii cognitive* a lui Taylor (1983) și analizează mai multe mecanisme de micșorare a distanței care separă credințele ultime de definirea situației concrete: evaluare, explicații privind evaluarea selectivă a apariției evenimentului, evaluarea responsabilității, atribuire și control, perceperea unor beneficii din această situație, dezvoltare de sine compensatoare, compararea favorabilă cu alții, găsirea unui sens mai înalt a ceea ce s-a întâmplat, rememorarea sau concentrarea pe evenimente care reîntăresc credințele și ținuturi actuale, negarea efectelor unui anumit eveniment (Park & Folkman, 1997, pp. 126-130). Cei care ratează acordarea evenimentelor traumatice cu credințele lor globale riscă să intre într-un ciclu continuu ruminare, cu influențe negative asupra echilibrului și sănătății lor mintale (Tait & Silver, 1989).

Depășirea unei traume implică un efort de reîncadrare prin identificarea unor sensuri noi (Baumeister, 2011) care presupun oferirea de explicații asupra traumei și integrarea acesteia în contexte care să conducă la redobândirea stimei de sine și a sentimentului de eficacitate al persoanei. Procesul de redobândire a sensului nu este unul mecanic iar apelul la realism,

obiectivitate și „adevăr” nu este întotdeauna benefic ori dezirabil, atâta timp cât *iluziile* (Taylor & Armor, 1996) sunt asociate cu rezultate pozitive în ceea ce privește adaptarea.

Metode

Scopul cercetării a fost cunoașterea modului în care adolescenții din centrele de plasament, grup aflat sub acțiunea mai multor factori de risc (Rutter, 2000) care vin atât din trecut (copiii ajung în sistemul de protecție din motive întemeiate: au fost victime ale abuzului, neglijării, sărăciei cronice, părinții lor au murit, sunt bolnavi ori au plecat în străinătate și i-au abandonat, ei înșiși suferă de anumite afecțiuni care necesită îngrijiri sau școlarizare speciale etc.), prezent (despărțirea de familie, viața în centru de plasament) sau chiar din viitor (îngrijorări legate de modul în care se va desfășura viața lor după părăsirea sistemului de protecție) semnifică, dau sens componentelor rezilienței – adversitatea, factori de protecție și rezultate – astfel încât să creeze mecanisme care să-i ajute în depășirea amenințărilor.

Datele au fost strânse în perioada martie – iulie 2015, în patru focus-grupuri: trei cu adolescenți și încă unul cu specialiști – asistenți sociali, psihologi, educatori din trei centre de plasament ale Direcției Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului din municipiul Iași. Discuțiile au fost organizate în instituțiile din care provenea fiecare grup, iar selecția interlocutorilor – în cazul beneficiarilor – s-a făcut de către directorii centrelor în urma unei discuții pe care am avut-o cu fiecare. Numărul participanților a variat între 10 și 12 persoane, ei având vârste de 13 – 26 de ani. Tinerii provin din centrele cu copii fără handicap mental. Perioada de internare în centru varia extrem de mult în cele trei instituții, de la câteva luni până la peste 20 de ani pentru cei care au fost aduși în sistemul de protecție a copilului de la naștere sau de la vârste foarte mici. Cu cât perioada de internare este mai mare cu atât tinerii au trecut prin mai multe măsuri de protecție, de tip rezidențial și asistență maternală.

Ghidul de interviu a fost organizat pe structura conceptului rezilienței – adversitate, factori de protecție, rezultate – urmărindu-se identificarea componentelor de către respondenți, cât și modul în care acestora li se oferă semnificație.

Rezultate

În analiza sensului ca strategie de depășire a traumei am avut în vedere cu prioritate *Teoria adaptării cognitive* (Taylor, 1983). Conform acesteia procesul de (re-)adaptare se centrează în jurul a trei teme: căutarea unui sens în experiență, încercarea de a redobândi controlul asupra evenimentelor în particular și asupra vieții în general și efortul de a reconstrui stima de sine (capacitatea de a se simți bine cu sine în ciuda eșecului personal).

Prin sens, Taylor înțelege efortul de a înțelege evenimentul: ce s-a întâmplat și ce impact a avut (p.1161), distingând astfel între *sens ca și comprehensibilitate* – măsura în care evenimentul dobândește sens sau se integrează în viziunea cuiva despre lume – și *sens ca și semnificație* – valoarea unui anumit eveniment în viața cuiva (Davis, Nolen-Hoeksema, & Larson, 1998). Din motive etice nu am insitat pe problema traumei prin care au trecut tinerii la intrarea în centrul de plasament, acest aspect apărând indirect în cursul discuției. Un eșec al găsirii sensului traumei, dar și o resemnificare a acesteia se află în declarația unei adolescente care a menționat că lucrul care o marchează cel mai mult este acela că „*mama m-a lăsat și nu am știut niciodată motivul! Am urât chestia asta și din cauza asta i-am dovedit că sunt mult mai... (altfel, n.n.).*” (B) Ea se simte comparată în permanență cu mama sa pe care o urăște și din acest motiv încearcă să se dezvolte personal, să învețe astfel încât să fie mândră de ea. Abandonul este reinterpretat și transformat în sens; nu i s-a găsit o cauză rațională satisfăcătoare care ar fi condus la rezolvarea conflictului intern așa cum apreciază Taylor și atunci ura este transformată în ceva pozitiv, dezirabil social, un motor de dezvoltare. Prin resemnificare, adversitatea este transformată într-o resursă, faptul de a avea o șansă în sistemul de protecție se transformă într-o datorie față de sine și de cei care au încredere în persoana ta. Procesul de dezvoltare poate fi inițiat și susținut de educatorii din centru:

Asta te învață să faci, pentru că nu ai ce să faci. Cel puțin din mediul din care sunt eu, tot timpul suntem încurajați: „Învață că trebuie să te ridici deasupra, trebuie să fii cumva deasupra celor din clasă” pentru că părinții nu m-au putut susține să învăț în Iași, atunci eu trebuia să demonstrez că merit să învăț și atunci trebuie să învăț mai mult, să am o medie mai mare, să particip la mai multe activități, concursuri, voluntariat. Asta trebuie să fac eu, sunt conștientă și de multe ori le fac cu plăcere. (A)

Pe de altă parte, copiii dau sens la ceea ce li s-a întâmplat (abandonarea de către părinți) prin construirea unui model de viitor care să contrazică experiența nefericită:

Să știți că cei care au avut modele de acasă și nu au avut o familie completă, își doresc să aibă ei o familie, ce nu au avut. Să se căsătorească, să aibă copii lângă ei și să-i țină acolo. „Nu era bine cum era acolo că eram așa și ne-a lăsat mama. Lasă că facem noi în așa fel ca să stăm noi toți la un loc!” (...) Mai spun că „eu nu am să fac ce a făcut mama cu mine!” (Specialiști)

Trauma, prin definiție, implică un eveniment care tinde să modifice traiectoria unei vieți într-o direcție indezirabilă, negativă. Una dintre consecințe este senzația de rămânere la „voia sorții”, răspunsul la această senzație fiind încercarea de redobândire a controlului pierdut. Noi am identificat acest mecanism într-un anumit individualism al tinerilor, care renunță în bună măsură să se bazeze pe persoanele/resursele exterioare și să centreze locus-ul controlului (Rotter, 1966) în sine. Unii dintre acești tineri ajung la convingeri extreme în ceea ce privește capacitățile individuale, păând că nimic altceva nu contează decât voința:

Putem avea oricând puterea de a face ceva pentru noi și pentru ceilalți. Trebuie doar să vrem asta. Nu este important de a putea, ci de a vrea. Nu există „nu pot”, există „nu vreau”. Chiar și acel „nu pot” pe care mulți «îl iau în brațe» este de ordin psihologic. Nu poți, trebuie să intervii la momentul în care suferi de un impediment fizic, dar chiar și persoanele care au handicap, care de exemplu stau într-un cărucior cu roțile, demonstrează că nu este chiar așa. Dansează sau joacă baschet într-un scaun cu roțile, lucruri care teoretic le sunt imposibile, vin și demontează această ipoteză. Nu există „nu pot”, există doar „nu vreau”. (A)

O raționalizare a acestei convingeri este întemeierea sa pe o explicație genetică, internă, asupra căreia acțiunile exterioare pot să aibă puține influențe: *Eu consider că este undeva și o bază genetică. Ce vreau să spun că un copil dacă nu este curios și nu vrea să afle, poți să încerci, dar dacă el nu vrea și refuză... (A)*

Chiar și atunci când apar elemente externe de sprijin (cum ar fi resursele sociale) valorificarea acestora depinde tot de individ: *Tu decizi unde vrei să fii și depinde de tine. Dacă te mai ajută*

cineva, dacă îți dă sfaturi, îți dă doar sfaturi, îți îndrumă cumva drumul, dar tot tu trebuie să alegi, tot tu ești persoana care alege. (B)

În această declarație se află diferența între modelul rezilienței care accentuează asupra resurselor pe care indivizii le au la dispoziție și cele care iau în considerare semnificația acordată lor. Din orice perspectivă ar fi privite lucrurile, în general copiii din centrele de plasament se confruntă cu factori de risc mai mulți și mai importanți decât cei din familie. Cu toate acestea, există copii din centre care reușesc și copii din familii care eșuează. Traiectoriile lor pot fi explicate prin ceea ce a precizat interlocutoare noastră: resursele contează doar în măsura în care sunt semnificate, apreciate, valorizate de către cel cuia îi sunt destinate, care „le alege”.

Uneori, capacitatea de control asupra evenimentelor și asupra vieții se reflectă prin optimismul exprimat de tineri, respectiv prin convingerea că evenimentele pozitive urmează să apară în viață (Park & Folkman, 1997; Updegraff & Taylor, 2000). Optimismul poate avea două surse: convingerea profundă că lumea este un loc în care domnește corectitudinea, dreptatea, justiția și astfel suferințele trecute sau prezente vor fi balansate de compensații viitoare, dar și de convingerea că individul are capacitatea să întoarcă o stare de lucruri negativă în favoarea sa. Nu toți interlocutorii noștri sunt optimiști, dar atunci când încrederea în viitor se face prezentă, avem de a face cu cel de al doilea timp de optimism care-și află originea în stima de sine: *Eu mereu când am dorit ceva, am reușit. Cred că așa o să fie și de acum încolo. (B)*

Conform lui Taylor, o a doua direcție de căutare a sensului pierdut în urma unei traume este acela de redobândire a stimei de sine. Întărirea sinelui se poate face prin reîncadrarea evenimentului nefericit trăit, astfel încât din acesta să poată fi extrase consecințe pozitive pentru propria persoană.

Majoritatea studiilor privitoare la viața copiilor în centrele de plasament scot în evidență efectele negative ale instituționalizării (Nelson, Fox, & Zeanah, 2014; Rutter, 2000; Rutter et al., 1999; Schofield, 2005). Adolescenții înșiși sunt conștienți de modul cum această experiență le-a afectat viața, însă în ciuda acestei realități, ei caută și găsesc sens în aceasta, în principal printr-un proces de acceptare și reinterpretare pozitivă (Updegraff & Taylor, 2000). Această atitudine este cea mai productivă, în sens pozitiv, și ea urmează constatării că un stresor este real și de

neevitat. Concret, sunt valorizate aspecte ale vieții în centrul de plasament, aspecte ce țin de dezvoltarea propriei persoane sau urmare a constatării că dacă protecția socială nu ar fi existat lucrurile ar fi putut sta mult mai rău pentru propria persoană. Printre elementele considerate pozitive ale internării în centrul de plasament este acela că aici au învățat lucruri cu care nu ar fi avut contact dacă ar fi stat acasă (pictură, dansuri), că s-au dezvoltat personal, că li s-au dezvoltat unele abilități (de comunicare), că viața le-a fost salvată întrucât o malformație gravă nu putea fi tratată de familia fără resurse, că au scăpat de o viață condamnată la sărăcie și lipsită de oportunități și au reușit să facă o școală.

În sfârșit, o altă strategie prin care se clădește stima de sine este comparația socială favorabilă (Park & Folkman, 1997; Taylor, 1983) în care cei aflați într-o situație de adversitate se evaluează pozitiv cu cei aflați într-o situație și mai dificilă. Acest mecanism este confirmat chiar și în centrul de plasament, într-o instituție în care se presupune că beneficiarii nu mai au pe cine invidia:

- *Ce apreciați aici la centru? - Că avem condiții. Unii poate stau pe stradă, nu mănâncă.*
(B)

Comportamentul meu este total diferit (de al celorlalți copii din centru, n.n.). Mentalitatea mea este total diferită față de a lor. Nu știu, ei văd lucrurile altfel, viața altfel. Li se pare că totul este foarte ușor să ajungi acolo, acolo, foarte repede. Mie nu mi se pare așa. Sunt foarte multe obstacole care trebuie să le treci. (...) Nu-i așa de simplu precum pare.(B)

Această diferențiere, față de „ceilalți” poate fi înțeleasă și ca o înstrăinare, o separare și o izolare față de grup, dar și ca o strategie de rezistență, de individualizare într-un mediu care tinde să depersonalizeze și să niveleze (Goffman, 1961).

Doar la nivel de observație și ca ipoteză viitoare, în urma discuțiilor cu adolescenții apreciem că scopul conferit traumei și resurselor este cu atât mai pozitiv cu cât tinerii au petrecut mai puțin timp în centrul de plasament. Atunci când au trăit 15-20 de ani în instituțiile de protecție ai conferă sens experienței avute, însă acesta este negativ, sumbru, îndreptat spre violență în care principalul scop pare a fi supraviețuirea, anularea posibilității anihilării: „*Cum poate să iasă ceva bun din asemenea viață?*”(C) se întreabă un tânăr aflat de aproape 20 de ani în centrul de plasament. Scopurile în viață ale acestor copii se exprimă și în termeni de disperare și violență: „*cheia succesului pentru a putea sta într-un centru din mediul rural este aceea de a fi foarte agresiv, ca personalul să știe de frica ta*” (C); „*Am început să bat. Dar v-am zis: pe corectitudine și dreptate. (...) După aia am încercat să ajut colegii mei, le-am explicat, le-am spus că «așa trebuie să fiți!»*” (C); „*Aici, în acest centru am devenit mult mai agresivă. Și verbal și fizic. (...) Am o limită ca orice om. Dacă sunt în stare să dau, dau, dacă nu, nu.*” (B)

Nu timpul erodează componentele psihosociale ale rezilienței – stima de sine, autoeficiența, optimismul – ci numărul traumelor trăite (Park & Folkman, 1997) în perioada aflată în centru, realitate recunoscută ca fiind reală de către interlocutorii noștri. Un factor agravant este și o eventuală dizabilitate a copilului care-i scade șansele de reintegrare, de plasament în asistență maternală sau de adopție.

Concluzii

Considerarea rezilienței din perspectiva sensului presupune luarea în considerare a unor caracteristici psiho-sociale – capacitatea de a descoperi sens, semnificație și coerență, stimă de sine, locus al controlului, autoeficiență, optimism, încredere – care pot fi inițiate și dezvoltate de către mediul în care crește copilul. Analiza datelor culese în patru focus-grupuri din centrele de plasament arată că reziliența nu este o problemă doar de calități individuale și nici exclusiv de resurse ale mediului, implicând modul în care cele din urmă sunt interpretate, semnificate, valorizate, valorificate de către individ. În acest proces, educatorii – din centrul de plasament, dar și profesorii și toți cei care au sarcina îngrijirii acestor copii – pot interveni declanșând și susținând procese care să aibă rezultate pozitive prin depășirea situațiilor dramatice trăite de tineri. O altă observație a studiului nostru este aceea că cu cât perioada de internare în centru

crește cu atât calitățile psiho-sociale care susțin reziliența sunt diminuate, persoanele îndreptându-se spre convingeri caracterizate prin pesimism, absență a stimei de sine, violență, creștere a dependenței față de sistem și, în general, incapacitate de a construi un sens pozitiv al existenței lor.

BIBLIOGRAPHY:

1. Baumeister, R. F. (2011). *Sensuri ale vieții*. Cluj-Napoca: Editura ASCR.
2. Cyrulnik, B. (2005). *Murmurul fantomelor*. Bucuresti: Curtea Veche.
3. Davis, C. G., Nolen-Hoeksema, S., & Larson, J. (1998). Making sense of loss and benefiting from the experience: two construals of meaning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(2), 561–574.
4. Frankl, V. E. (2009). *Omul în căutarea sensului vieții*. Bucuresti: Meteor Press.
5. Fraser, M. W., & Terzian, M. A. (2005). Risk and Resilience in Child Development. Principles and Strategies of Practice. In G. P. Mallon & P. M. Hess (Eds.), *Child Welfare for the Twenty-First Century: A Handbook of Practices, Policies and Programs* (pp. 55–71). Columbia University Press.
6. Garnezy, N. (1985). Stress-resistant children: the search for protective factors. In *Recent Research in Developmental Psychopathology, Book Supplement No.4 to Journal of Child Psychology & Psychiatry*. Oxford: Pergamon Press.
7. Goffman, E. (1961). *Asylums*. New York: First Anchor Books.
8. Kumpfer, K. L. (1999). Factors and Processes Contributing to Resilience. In M. D. Glantz & J. L. Johnson (Eds.), *Resilience and Development. Positive Life Adaptations* (pp. 179–224). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
9. Luthar, S. S. (2006). Resilience in Development: A Synthesis of Research across Five Decades. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology* (2nd ed., pp. 739–795). Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons.
10. Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2007). The Construct of Resilience: A Critical

- Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543–562.
11. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic. Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238.
 12. Nelson, C. A., Fox, N. A., & Zeanah, C. H. (2014). *Copiii abandonati ai României. Privațiune, dezvoltare cerebrală și eforturi de recuperare*. Bucuresti: Editura Trei.
 13. Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: an integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257–301.
 14. Park, C. L., & Folkman, S. (1997). Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology*, 1(2), 115–144.
 15. Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80(1), 1–28.
 16. Rutter, M. (2000). Children in substitute care: Some conceptual considerations and research implications. *Children and Youth Services Review*, 22(9-10), 685–703.
 17. Rutter, M., Andersen-Wood, L., Beckett, C., Bredenkamp, D., Castle, J., Groothues, C. (1999). Quasi-autistic Patterns Following Severe Early Global Privation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40(4), 537–549.
 18. Schofield, G. (2005). Risk and Resilience in Long-Term Foster-Care. *British Journal of Social Work*, 35(8), 1283–1301.
 19. Stevenson, F., & Zimmerman, M. A. (2005). Adolescent resilience: a framework for understanding healthy development in the face of risk. *Annual Review of Public Health*, 26, 399–419.
 20. Tait, R., & Silver, R. C. (1989). Coming to Terms with Major Negative Life Events. In J. A. Uleman & J. S. Bargh (Eds.), *Unintended thought* (pp. 351–382). New York: Guilford.
 21. Taylor, S. E. (1983). Adjustment to Threatening Events. A Theory of Cognitive Adaption. *American Psychologist*, 38(11), 1161–1173.

22. Taylor, S. E., & Armor, D. A. (1996). Positive illusions and coping with adversity. *Journal of Personality*, 64(4), 873–898.
23. Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1–17.
23. Updegraff, J. A., & Taylor, S. E. (2000). From vulnerability to growth: Positive and negative effects of stressful life events. In J. Harvey & E. Miller (Eds.), *Loss and Trauma: General and Close Relationship Perspectives* (pp. 3–28). Philadelphia: Brunner-Routledge.
24. Vanistendael, S., & Lecomte, J. (2000). *Le bonheur est toujours possible. Construire la resilience*. Paris: Bayard.
25. Wolin, S. (2003). What is Strength? *Reclaiming Children and Youth*, 12(1), 18–21.
26. Wright, M. O., Masten, A. S., & Narayan, A. J. (2013). Resilience Processes in Development: Four Waves of Research on Positive Adaptation in the Context of Adversity. In S. Goldstein & R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of Resilience in Children* (pp. 15–38). Boston, MA: Springer US.

Acknowledgements:

Acest articol este finanțat prin Programul Investește în oameni! FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Axa prioritară 1: „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”, Domeniul major de intervenție: 1.5 „Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării”, Titlul proiectului: „Prin burse doctorale spre o nouă generație de cercetători de elită”, Cod Contract: POSDRU/187/1.5/S/1553